

РОЗДІЛ 1.

ХУДОЖНЯ СПЕЦИФІКА ЛІТЕРАТУРИ ДЛЯ ДІТЕЙ ТА ЮНАЦТВА

Олена Борщевська

м. Вінниця

(Наук.керівн. – канд.філол.наук, доц. Віннічук А. П.)

ХУДОЖНЯ ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ОБРАЗУ КНЯЗЯ ЄРЕМІЇ ВИШНЕВЕЦЬКОГО В ОДНОЙМЕННОМУ РОМАНІ ІВАНА НЕЧУЯ-ЛЕВИЦЬКОГО

Анотація. У статті досліджено особливості художньої інтерпретації образу князя Єремії Вишневецького в однойменному романі Івана Нечуя-Левицького. Простежено історію «двох правд» – історичної та художньої; зосереджено увагу на художньому домислі та вимислі. Доведено, що авторське осмислення постаті князя є глибоким морально-філософським дослідженням природи влади, зради й національної ідентичності.

Ключові слова: історичний роман, історична та художня правда, історичний домисел і вимисел, художній образ.

Abstract. The article examines the features of the artistic interpretation of the image of Prince Jeremiah Vyshnevetsky in the novel of the same name by Ivan Nechuy-Levytsky. The history of the «two truths» – historical and artistic – is traced; attention is focused on artistic speculation and fiction. It is proven that the author's understanding of the figure of the prince is a deep moral and philosophical study of the nature of power, betrayal and national identity.

Keywords: historical novel, historical and artistic truth, historical speculation and fiction, artistic image.

Історичні постаті, що залишили помітний слід у національній пам'яті, часто стають об'єктами художнього переосмислення. Одним із таких образів є князь Єремія Вишневецький – суперечлива фігура української та польської історії XVII століття. Його образ набув нового змісту в романі І. Нечуя-Левицького «Князь Єремія Вишневецький» (1878), який пропонує не лише художнє втілення історичних подій, але й спробу морально-філософського осмислення доби.

Стан дослідження проблеми. Історичний роман «Князь Єремія Вишневецький» І. Нечуя-Левицького став предметом дослідження А. Амбіцької [1], В. Будаковського [2], О. Поди [8] та ін. Та все ж образна система твору потребує більш досконалого потрактування.

Мета дослідження з'ясувати особливості художньої інтерпретації образу князя Єремії Вишневецького в однойменному романі І. Нечуя-Левицького.

Виклад основного матеріалу. З історії України дізнаємось, що Єремія Вишневецький (1612–1651) належав до роду князів, що походили від литовсько-руської аристократії. Освіту здобув у єзуїтських школах, прийняв католицтво, став активним прихильником політики асиміляції українських земель у склад Речі Посполитої. Відзначився жорстокістю у придушенні козацько-селянських повстань, особливо під час Національно-визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького.

Проте в романі І. Нечуя-Левицького образ Єремії Вишневецького змальований крізь призму романтизованої історичної трагедії. Автор не заперечує його жорстокості, але намагається пояснити її середовищем, вихованням та поглядами на державу: *«Теперечки ... я й сам не вгадаю, кого я більше ненавиджу: чи козаків, чи магнатів...»* [6, с. 265].

Єремія Вишневецький постає як герой із надлюдською волею, але його дії мають катастрофічні наслідки для українського народу. Особливо виразно це передано в сценах масових страт і спалення сіл: *«Свердла закрутились в дужих руках. Очі полускались. Кістки хрущали під свердлами. Мученики закричали страшно, пронизуватим передсмертельним голосом. Вода й кров бризкала з очей і обливала землю»* [6, с. 175]. Таке зображення свідчить про внутрішній

конфлікт у світогляді автора: з одного боку захоплення силою та стійкістю героя, з іншого – глибоке співчуття до українського народу, що став жертвою цієї сили.

Порівнюючи історичну постать із літературним персонажем, варто зазначити, що І. Нечуй-Левицький значно поглиблює психологічний образ Єремії Вишневецького, надаючи йому риси трагічного героя.

Також науковці розглядають варіант, що перша назва твору була «Перевертень». Через це є підстава досліджувати демонічність головного персонажа. Те, що підштовхнуло князя Вишневецького стати потворою, це конфлікт між постійним психологічним і політичним тиском на нього та його власною самоповагою. Дух Єремії зранений непомітно навіть для нього самого, але водночас як реакція на знущання в нього формується зарозуміле его зі зневагою до навколишніх та крайньою жагою і залежністю від влади [4, с. 162]. Натяк на ідею перевертня можна віднайти у романі: *«Не до Бога долинули ті палкі молитви палких фанатиків: пішли вони до темних сил, котрі у пеклі аж стрибали гопака, зачувши ті неправдиві молитви з неправдивих уст на загин та кривду усій Україні»* [6, с. 14].

І. Нечуй-Левицький починає роман із розповіді про дитинство князя, не вдаючись до деталей, яскраво описує безпосередньо його вступ до єзуїтської колегії. *«Насуплене та якесь вовкувате і ніби звіркувате княжа привіз до нас оцей князь...»*, [6, с. 16] – у цих рядках автор показує Єремію ще до сполячення, натякаючи на те, що якби не колегія, то він міг би залишитися при своїй вірі.

Автор із боєм наголошує, що доля Єремії не була винятковим явищем того часу. Навпаки, в цій колегії навчалися сини українських князів та панів, половина з яких попереходили на католицтво, сполячилися, ставши ворогами рідного народу [1, с. 112].

Описуючи сцени нелюдського, кривавого катування Вишневецьким повсталих козаків із Немирова, І. Нечуй-Левицький сягає трагедійних висот змалювання пекла у «Божественній комедії» Данте, вдало порівнює сцени жорстокої страти з варварськими часами, коли приносили страшні жертви Ваалові та Молохові, а самого князя порівняв із жахливою пошестю, чумою, що

віє смертю, залишаючи по собі сльози, голосіння, калюжі людської крові [7, с. 665]: *«Очі горіли й світилися якоюсь дикою веселістю, радісною помстою, неначе він бавився на пишному бенкеті, серед веселих гостей за кубком венгерського вина в руках. Якась сатаняча радість бризкала бризками з його здорових чорних очей, як він оглядав рядки покривавлених, порізаних своїх жертв, водив очима по обдертих спинах, по кривавих смугах, що висіли стружками та стьожками і досягали до землі»* [7, с. 183].

Наведена цитата є історичним фактом. Оскільки після того, як 15 тисяч повстанців, під проводом Вовгури Лиса зруйнували Лубни, Вишневецький почав мститися повстанцям. 10 червня 1648 року козаки Кривоноса вчинили люту різанину в Немирові. Ярема жорстоко розправився з «показаченими». Було убито братів Максима Кривоноса, а Вовгуру Лиса посадили на палю [2, с. 90].

Окрім вище зазначеного, І. Нечуй-Левицький у романі згадував і битву Є. Вишневецького з М. Кривоносом: *«Єремії здалось, що сам сатана вискочив з пекла і кинувся на його. Щоб битись з такою силою, не стало хисту, сили і снаги навіть у князя Єремії. В одну мить Єремія опам'ятався, і сама його рука повернула коня назад. Ніби чийсь тихий голос зашепотів у нього над самісіньким вухом: тікай, що є сили, що є духу!»* [6, с. 190]. Про цей бій історики потім напишуть, що Ярема Вишневецький перейшов на Волинь і там намагався стримати козаків, що насувалися під проводом Кривоноса; противники зішлись під Пилявцями, маленьким замком над рікою Пилявкою; поляки програли битву [5, с. 293].

Висновки. Отже, у романі І. Нечуя-Левицького «Князь Єремія Вишневецький» художнє осмислення постаті історичного діяча перетворюється на глибоке морально-філософське дослідження природи влади, зради й національної ідентичності. Автор формує образ Єремії Вишневецького як трагічного персонажа, чия особиста драма вкорінена в історичних і суспільних суперечностях XVII століття. Через інтерпретацію біографічних фактів, соціального тла та внутрішніх конфліктів героя, письменник не лише критикує колоніальну політику Речі Посполитої, а й порушує питання духовної

деградації еліти. Таким чином, цей твір виступає не лише як художнє переосмислення подій, а й як національно-історичне застереження, актуальне для розуміння процесів формування української ідентичності.

Література

1. Амбіцька А. Відступництво національної еліти як драма українського народу (архетип Тіні в романі І. Нечуя-Левицького *Князь Єремія Вишневецький*). *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. Філологічні науки. № 3. Луганськ. 2009. С. 111–118.
2. Будаловський В. Князь Єремія Вишневецький – герой чи антигерой українського народу? *Наука. Освіта. Молодь*: Матеріали XI всеукр. наук. конф. молодих науковців та студентів. Ч. 1. м. Умань, 26 квіт. 2018 р. С. 88–91.
3. Віннічук А. Український історичний роман: шляхи становлення та розвитку. *Українська література: історичний досвід і перспективи*. № 1. Вінниця. 2024. С. 44–47.
4. Гара М. Зневажений богообранець, або патологія зради в романі «Князь Єремія Вишневецький» Івана Нечуя-Левицького. *Українське літературознавство*. Вип. 85. Львів. 2020. С. 161–168.
5. Мороз В. Аксіологічні стратегії запорозького козацтва першої половини XVII ст. У бінарних моделях історичної комунікації. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. Т. 25. 2012. С. 290–295.
6. Нечуй-Левицький І. Князь Єремія Вишневецький. [текст]. Київ : Центр учбової літератури, 2022. 276 с.
7. Пінчук Т. Інтерпретація амфіболічного образу Єремії Вишневецького в історичному романі І. Нечуя-Левицького «Князь Єремія Вишневецький». *Dynamics of the development of world science*: тези доповідей 8-ї міжнар. наук.-практ. конф. Канада, м. Ванкувер, 15-17 квіт., 2020 р. Канада, Ванкувер. 2020. С. 659–668.
8. Пода О. Історичний роман І. С. Нечуя-Левицького «Князь Єремія Вишневецький»: роздуми над рукописом. *Слово і час*. № 10. Київ. 2004. С. 44–57.
9. Сербенюк А. Самоідентифікація князя Єремії Вишневецького у контексті подій Хмельниччини. *Травневі студії: історія, міжнародні відносини*: зб. мат. VI міжнар. наук. конф. студентів і молодих учених. Вип. 9. м. Вінниця, 2 травня 2024 р. С. 137–139.